

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه: عبدالله جعفری، ۱۳۵۲.
عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر نظریه عدالت در اسلام / عبدالله جعفری.
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۳.
پ/۲۰/۴۳/۱۳۹۳. مجتمع آموزش عالی فقه؛ ۴.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۸۴۵-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه
یادداشت: چاپ دوم: ۱۳۹۴ (فیبا)؛ چاپ سوم: ۱۴۰۱.
موضوع: عدالت و اسلام
موضوع: عدالت و اسلام -- جنبه‌های قرآنی
شناسه افزوده: جامعه المصطفی العالمیه ﷺ. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳/۹۵۴/ح/۱۲/۲۳۰ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۱۴۹۴۴

BA0504

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

درآمدی بر نظریه عدالت در اسلام

مؤلف: عبدالله جعفری

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴
تلفکس: (داخلی ۱۰۵)/+۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

✉ pub_almustafa 🏠 pub-almustafa.ir ✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

درآمدی بر نظریه عدالت در اسلام

عبدالله جعفری

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ صلی الله علیه و آله و سلم العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ صلی الله علیه و آله و سلم» را تأسیس کرده است. اثر حاضر که حاصل تلاش فاضل گرامی عبدالله جعفری می‌باشد، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی.

در پایان لازم می‌دانیم از همه عزیزانی که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، تقدیر و تشکر نموده و تمامی ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ صلی الله علیه و آله و سلم

فهرست مطالب

مقدمه استاد عبدالحسین خسروپناه.....	۱۵
مقدمه.....	۱۹
فصل اول: کلیات.....	۲۵
مفهوم‌شناسی عدالت.....	۲۶
۱. عدل در لغت.....	۲۶
۲. عدل در قرآن کریم.....	۲۹
۳. عدل در روایات.....	۳۱
تعریف اصطلاحی عدل.....	۳۳
۱. عدالت؛ برابری و مساوات.....	۳۴
۲. عدالت؛ اعطای حق بر اساس اهلیت و شایستگی.....	۳۵
۳. عدالت؛ قراردادن هر چیزی در موضع مناسب و شایسته آن.....	۳۶
اقسام عدالت.....	۳۷
تقسیم اول: عدل الهی و عدل انسانی.....	۳۸
عدل الهی.....	۳۸
الف) فعل الهی در نظام تکوین.....	۳۸
ب) فعل الهی در نظام تشریح و قانون‌گذاری.....	۴۰
ج) فعل الهی در نظام پاداش و کیفر.....	۴۱
عدالت انسانی.....	۴۵
تقسیم دوم: عدالت تکوینی و تشریحی.....	۴۵
عدالت تکوینی.....	۴۵
عدالت تشریحی.....	۴۷
تقسیم سوم: عدالت فعلی و فاعلی.....	۴۷

۴۷	عدالت فعلی
۴۸	عدالت فاعلی
۴۸	تقسیم چهارم: عدالت فردی و اجتماعی
۴۸	عدالت فردی
۵۱	عدالت اجتماعی
۵۵	تفاوت‌های عدالت فردی و اجتماعی
۵۵	۱. تفاوت از حیث موضوع
۵۵	۲. تفاوت از نظر هدف و غایت
۵۵	۳. تفاوت از حیث انگیزه و نیت
۵۶	۴. تفاوت از نظر منشأ
۵۶	۵. تفاوت از نظر روش توجیه
۵۶	گستره عدالت اجتماعی
۵۷	۱. گستره عدالت در نگاه ارسطو
۵۷	۲. گستره عدالت در نگاه فارابی
۵۸	۳. گستره عدالت از دیدگاه ابن مسکویه و طوسی
۵۸	موضوع عدالت اجتماعی
۶۳	فصل دوم: مبانی عدالت
۶۴	فضیلت محوری
۶۵	۱. بایستگی عدالت
۶۵	الف) مفهوم حسن و بایسته بودن
۶۶	ب) رابطه حسن و ضرورت
۶۸	ج) دلایل حُسن عدالت
۶۸	یکم: هماهنگی با نظام وجودی انسان
۶۹	دوم: هماهنگی جهان تکوین و عالم اجتماع
۷۱	سوم: محصل غایت
۷۲	چهارم: مطابقت با فطرت
۷۳	پنجم: ادراک عقلی
۷۴	۲. ضرورت و الزام به عدالت
۷۴	الف) دیدگاه اول: غایت‌گرایی
۸۱	ب) وظیفه‌گرایی
۸۲	۳. راه‌های شناخت حُسن و ضرورت افعال اخلاقی
۸۳	نظریه اول: شهودگرایی
۸۴	الف) شهودگرایی عمل‌نگر
۸۴	ب) وظیفه‌گرایی قاعده‌نگر

۸۴	ج) تعمیم‌پذیری
۸۵	نقد نظریه کانت
۸۶	نظریه دوم: وظیفه‌گرایی امر الهی
۸۶	الزام به عدالت از منظر درون دینی
۸۸	عدالت؛ برترین فضیلت
۸۸	دلیل اول: معادله عدالت و ظلم
۸۹	دلیل دوم: تعدیل‌کننده بودن عدالت
۸۹	دلیل سوم: عدالت محور افعال الهی
۹۰	دلیل چهارم: نصوص و روایات
۹۳	اشکال‌ها
۹۳	اشکال اول: انتزاعی بودن عدالت
۹۶	اشکال دوم: غایت‌گرایی فضایل اخلاقی
۹۷	سعادت‌گرایی
۱۰۰	رابطه فضیلت و سعادت
۱۰۰	الف) دیدگاه حکمت متعالیه
۱۰۱	ب) دیدگاه حکمت مشاء و متکلمان
۱۰۲	اراده خداوند
۱۰۳	۱. توحید در حاکمیت
۱۰۴	۲. تأثیر در سعادت انسان
۱۰۵	۳. رعایت حق الهی
۱۰۷	لازمه امر سوم
۱۰۷	طبیعت محوری
۱۱۳	فصل سوم: نظریه‌های عدالت
۱۱۴	عدالت؛ نظم طبیعی
۱۱۵	۱. افلاطون و مثال عدالت
۱۱۶	الف) نقد تعاریف عدالت از سوی افلاطون
۱۱۹	ب) توجیه وحدت عدالت نظام هستی و انسانی
۱۱۹	دلیل اول: وحدت مثال عدالت
۱۲۰	دلیل دوم: تشابه نظام طبیعت و نظام اجتماع
۱۲۵	دلیل سوم: ضرورت تقسیم مناصب
۱۲۶	۲. نظام عدالت محور از دیدگاه افلاطون
۱۲۷	ارزیابی نظریه افلاطون
۱۳۱	۳. ارسطو؛ عدالت؛ حد وسط
۱۳۱	چیستی عدالت

۱۳۳ رابطه عدالت و حد وسط
۱۳۵ توجیه وحدت عدالت طبیعی و جامعه انسانی
۱۳۵ دلیل اول: وحدت عدالت در نظام هستی و جامعه انسانی
۱۳۶ دلیل دوم: تحصیل سعادت
۱۳۸ دلیل سوم: لزوم رعایت حد وسط در جامعه
۱۴۰ نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه ارسطو
۱۴۲ ارزیابی نظریه ارسطو
۱۴۴ ۴. فارابی و توزیع خیرات مشترک
۱۴۷ دلایل اثبات عدالت
۱۴۷ دلیل اول: تشابه نظام هستی و نظام اجتماعی
۱۵۰ دلیل دوم: تأمین سعادت
۱۵۲ نظام مطلوب سیاسی فارابی
۱۵۶ ارزیابی نظریه فارابی
۱۵۸ ۵. محقق طوسی و مساوات عادلانه
۱۶۰ نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه محقق طوسی
۱۶۲ ارزیابی نظریه محقق طوسی
۱۶۲ ۶. توماس آکوینی و قانون عادلانه
۱۶۲ نکات مهم نظریه آکوینی در باب عدالت
۱۶۵ ارزیابی نظریه آکوینی
۱۶۶ جمع‌بندی نظریه‌های طبیعت‌گرایانه
۱۶۶ نظریه‌های واقع‌گرایانه
۱۶۷ متکلمان عدلیه و عدالت واقعی
۱۶۸ تعریف عدالت
۱۷۲ دلایل اثبات عدالت واقعی
۱۷۲ یکم: بدیهی بودن عدالت
۱۷۴ دوم: کمال بودن عدل
۱۷۵ سوم: اقسام مفاهیم
۱۷۶ چهارم: اقسام صفات
۱۷۷ پنجم؛ علیت عدل و ظلم
۱۷۸ ششم: قوانین عقل عملی
۱۷۹ ۱. عدم جواز عقاب بدون حجت
۱۸۰ ۲. ناسازگاری جبر با عذاب گناهکاران
۱۸۰ ۳. لزوم پاداش دادن به بندگان صالح
۱۸۱ ۴. پذیرش عذر

۱۸۱	۵. لزوم رعایت عدل در مورد حیوانات.....
۱۸۱	۶. قبیح عذاب در فرض مشارکت خداوند.....
۱۸۲	۷. قُبُوح عذاب قاتل قصاص شده.....
۱۸۲	۸. قبیح عذاب طبق حجت نامعلوم.....
۱۸۲	۹. قُبُوح عذاب عاصی با صدور فعل از خداوند.....
۱۸۳	۱۰. عدم تکلیف به ما لا یطاق.....
۱۸۴	نظریه‌های کانتی و عدالت.....
۱۸۵	۱. روش وصول به عدالت.....
۱۸۶	۲. شرایط وصول بر عدالت.....
۱۸۹	۳. ارزیابی نظریه رالز.....
۱۹۰	نظریه‌های قراردادگرایانه.....
۱۹۰	۱. اشاعره و نظریه امر الهی.....
۱۹۱	۲. توجیه اعتباری بودن عدالت.....
۱۹۱	الف) اعتباری بودن حُسن و قُبُوح.....
۱۹۲	ب) تغییر حُسن و قُبُوح.....
۱۹۲	ج) تحدید قدرت خداوند.....
۱۹۳	هابز و قرارداد اجتماعی.....
۱۹۳	۱. توجیه هابز برای قرارداد اجتماعی.....
۱۹۷	۲. ویژگی‌های عدالت اجتماعی هابز.....
۱۹۹	۳. ارزیابی نظریه هابز.....
۱۹۹	جان لاک و توافق بر رعایت حقوق طبیعی.....
۲۰۲	۱. ویژگی‌های عدالت از دیدگاه لاک.....
۲۰۳	۲. ارزیابی نظریه لاک.....
۲۰۷	فصل چهارم: معیار و اصول عدالت.....
۲۰۸	معیار عدالت.....
۲۰۸	۱. نظریه حقوق طبیعی.....
۲۰۸	۲. مفهوم حق.....
۲۱۱	۳. مفهوم «حق» در عدالت طبیعی.....
۲۱۱	۴. تفاوت حق و تکلیف.....
۲۱۲	۵. تفاوت حق و حکم.....
۲۱۲	طبیعت‌گرایان و حقوق طبیعی.....
۲۱۵	دلایل منشأ حقوق طبیعی.....
۲۱۶	دلیل اول: برهان هستی‌شناسانه.....
۲۱۶	الف) علاقه غایبی میان حق و صاحب حق.....

۲۱۸ (ب) علاقه فاعلی میان حق و ذی حق
۲۱۹ دلیل دوم: برهان غایت‌گرایانه
۲۲۰ ارزیابی نظریه حقوق طبیعی
۲۲۰ لاک و حقوق طبیعی
۲۲۱ ۱. نظریه قرارداد اجتماعی
۲۲۲ ۲. نظریه امر الهی
۲۲۵ ۳. نظریه حُسن و قُبْح عقلی
۲۲۶ ضابطه عدالت
۲۳۰ ۲. اصول عدالت
۲۳۰ ۱. شریعت برابر با اصول عدالت
۲۳۰ الف) عدالت؛ مبنای شریعت
۲۳۱ ب) کمال دین
۲۳۳ ۲. نظریه مساوات در حقوق اولیه
۲۳۶ ۳. اصول عدالت؛ آزادی و تمایز
۲۳۸ توجیه اصول عدالت
۲۴۰ نتایج و آثار اصول عدالت
۲۴۰ ارزیابی اصول عدالت «رالز»
۲۴۱ ۴. نظریه توافق و قرارداد
۲۴۲ ارزیابی نظریه توافق و قرارداد
۲۴۲ ۵. متکلمان عدلیه و اصول عدالت
۲۴۴ نتایج و آثار اصول عدالت
۲۴۴ رابطه عدالت و قرارداد
۲۴۷ فصل پنجم: راه‌های شناخت عدالت
۲۴۸ کشف و شهود
۲۴۸ ۱. افلاطون و شهود عدالت
۲۵۰ ۲. فارابی و شناخت عدالت
۲۵۱ ۳. اشاعره؛ شریعت عین عدالت
۲۵۲ ۴. متکلمان عدلیه و شناخت شهودی
۲۵۳ عقل و شهود وجدانی
۲۵۵ عُرف عقلایی
۲۵۸ سیره عقلایی
۲۵۹ ۱. سیره عقلایی موضوعی
۲۶۰ ۲. سیره عقلایی حکمی
۲۶۲ توافق و قرارداد

۲۶۵	فصل ششم: عدالت و شریعت
۲۶۶	رویکرد فقهای شیعه
۲۶۷	دلایل اثبات نظریه فقهای شیعی
۲۷۶	رویکرد متکلمان عدلیه
۲۷۶	دلیل اول: شهود وجدانی حُسن و قُبْح
۲۷۷	دلیل دوم: بی‌معنایی اتصاف به عدل
۲۷۷	دلیل سوم: لغویت خطاب
۲۷۸	دلیل چهارم: آیات قرآن کریم
۲۸۱	دلیل پنجم: روایات
۲۸۳	تعارض عدالت و شریعت
۲۸۳	۱. نظریه عدالت عرفی
۲۸۴	دلایل نظریه عدالت عرفی
۲۸۴	دلیل اول: روایات عرض اخبار به قرآن
۲۸۵	بررسی دلیل اول
۲۸۶	دلیل دوم: حکومت أدله عدالت بر أدله احکام
۲۸۶	بررسی دلیل دوم
۲۸۸	دلیل سوم: شمول افراد مستحدث
۲۹۰	۲. نظریه عدالت واقعی
۲۹۳	دلایل نظریه عدالت واقعی
۲۹۳	دلیل اول: تقیید ظهور با ارتکاز معاصر
۲۹۴	دلیل دوم: خطاپذیری نظر عرف
۲۹۴	نقد و بررسی نظریه عدالت واقعی
۲۹۶	سخن آخر
۳۰۱	چکیده کتاب
۳۰۵	کتاب‌نامه

مقدمه استاد عبدالحسین خسروپناه

حقیقت و گستره عدالت، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسانی به شمار می‌آید. متفکران اسلامی به ویژه فلاسفه و متکلمان اسلامی و همچنین متون دینی از جمله، آیات قرآن و روایات پیشوایان دین به تبیین عدالت پرداخته‌اند.

عدالت در میان متفکران اسلامی، از جمله: خواجه نصیرالدین طوسی در کتاب اخلاق ناصری، غزالی در کتاب احیاء علوم الدین، ابن‌خلدون در کتاب مقدمه العبر، ابوالحسن ماورزی در کتاب الاحکام السلطانیه، خواجه نظام الملک در کتاب سیاست نامه بحث شده است و متکلمان و فقهای اسلامی در کتاب‌های کلامی و فقهی به تبیین و اثبات و کارآمدی مسئله عدالت پرداخته‌اند. وجه مشترک متفکران اسلامی، این است که عدالت را شرط و صفت شخصی، مانند: حاکم، امام، امام جماعت و همچنین شرط جامعه و حکومت دانسته‌اند و به عدالت فردی و عدالت اجتماعی توجه کردند. عدالت اجتماعی، مهم‌تر از عدالت فردی است و با استقرار عدالت اجتماعی در جامعه، حاکم نیز مجبور به پذیرش زندگی عادلانه می‌شود. در مقابل، اگر جامعه عادل نباشد؛ حاکم عادل‌ی چون امام علی علیه السلام هم نمی‌تواند حکومت کند. متفکران معاصر همچون امام خمینی رحمته الله علیه و شهید مطهری و شهید صدر به اهمیت عدالت اجتماعی پرداخته‌اند. شهید مطهری، عدالت اجتماعی را مهم‌تر از عدالت فردی می‌داند؛ ولی عدالت فردی را مقدم بر عدالت اجتماعی می‌شمارد.

عدالت، به معنای قسط، دادگستری، مساوات و انصاف بکار رفته است. اندیشه‌وران، تعاریف متعددی از آن ارائه کرده‌اند.

مرحوم نراقی در تعریف عدالت اخلاقی می‌نویسد: «عدالت، هیأت نفسانیه است که توسط آن، نفس اقتدار پیدا می‌کند که تمام صفات و افعال خویش را تعدیل کند و زیاده و نقصان (افراط و تفریط) را به حد وسط بازگرداند و تخالف و کشمکش میان قوای متخالف را بشکند. بدان‌سان که آمیختگی و هماهنگی میان‌شان برقرار شود و فضیلت واحدی در نفس پدید می‌آید که حاصل آن میانه‌روی بین کارهای متخالف باشد، بنابراین، تمام فضائل مترتب بر عدالت است.»^۱

علامه طباطبایی می‌گوید: «حقیقت عدل، اقامه مساوات و موازنه بین امور است و این‌که هر کدام سهم متناسب با آن عطا شود و به لحاظ این‌که هر کدام در موضع شایسته خود قرار می‌گیرد؛ متساوی هم‌اند. لازمه آن، قرار گرفتن در حد وسط و اجتناب از افراط و تفریط است.»^۲

شهید مطهری می‌گوید: «عدالت عبارت است از رعایت استحقاق‌ها در افاضه وجود و امتناع نکردن از افاضه و رحمت به آنچه که امکان وجود یا کمال وجودی دارد. موجودات در نظام هستی از نظر قابلیت‌ها و امکان فیض‌گیری از مبدأ هستی با یکدیگر متفاوت‌اند. هر موجودی در هر مرتبه‌ای هست از نظر قابلیت استفاضه، استحقاق خاص خود را دارد. ذات مقدس حق تعالی که کمال مطلق، خیر مطلق و فیاض علی الاطلاق است به هر موجودی آنچه را که برای او ممکن است از وجود و کمال وجودی اعطا می‌کند و امساک نمی‌نماید، عدل الهی در نظام تکوین طبق این نظریه یعنی هر موجودی هر درجه‌ای از وجود و کمال وجود که استحقاق و امکان آن را دارد دریافت می‌کند، ظلم یعنی منع فیض و امساک جود از وجودی که استحقاق دارد. از نظر حکمای الهی صفت عدل آن چنانکه لایق ذات پروردگار است و به عنوان یک صفت کمال برای ذات احدیت

۱. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، تصحیح محمد کلانتر، نجف اشرف، منشورات جامعه النجف الدینیه، چهارم، ج ۱، ص ۱۱۳؛ ر.ک: مجتبی، جلال‌الدین، علم اخلاق اسلامی (ترجمه جامع السعادات)، تهران، حکمت، ششم، ۱۳۸۱ش، ج ۱، ص ۱۲۴.
 ۲. علامه طباطبایی، محمدحسین، میزان فی تفسیر القرآن، تهران، دار الکتب الاسلامیه، دوم، ۱۳۹۲ق، ج ۱۲، ص ۳۵۳ و ۳۵۴.

اثبات می‌شود به این معناست، و صفت ظلم که نقص است و از او سلب می‌گردد نیز به همین معناست.^۱

آیه‌الله سبحانی در تفسیر عدل تشریحی می‌گوید: «خداوند، انسانی را که قابلیت رشد و تکامل و اکتساب کمالات معنوی را دارد، با ارسال انبیا و تشریح قوانین دینی هدایت نمود، و انسان را بیش از اندازه قدرتش تکلیف نفرمود، چه اینکه خداوند می‌فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾^۲ و چون عدل و احسان و رسیدگی به اقارب موجب کمال انسان می‌شود و افعال سه‌گانه دیگر یعنی فحشا و منکر و ستم موجب سقوط انسان می‌گردد، خداوند به اعمال سه‌گانه اول امر نمود و از افعال سه‌گانه اخیر بر حذر داشت.»^۳

به نظر نگارنده، عدالت را می‌توان به معنای کلی بکار برد و آن را اعطای حق به افراد محق یا قرار دادن هر چیزی به جای خود دانست؛ ولی مهم‌تر تشخیص مصداق‌های عدالت است؛ برای مثال، عدالت در اجرای قوانین مصوب، به معنای تساوی قانون و عدالت در توزیع و دریافت ثروت، به معنای ارایه امکان مساوی برای همه افراد است. عدالت در اسلام، در بردارنده ساحت‌های فردی و اجتماعی است و معیار سنجش و کشف مصداق عدالت، توسط عقل بدیهی و شریعت الهی است.

پژوهش «درآمدی بر نظریه عدالت در اسلام»، ابتدا به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد و سپس با تحقیقات بیشتر نویسنده و ارایه ساختار نو به عنوان کتاب با نظارت اینجانب تدوین گردید.

چیستی و اقسام عدل الهی و عدل انسانی، عدالت فردی و عدالت اجتماعی، مبانی عدالت، نظریه‌های عدالت، معیار و اصول عدالت، راه‌های شناخت عدالت و رابطه عدالت با شریعت، مباحثی است که نویسنده فاضل جناب حجت‌الاسلام عبدالله حیدری

۱. شهید مطهری، مجموعه آثار، ج (۱) عدل الهی، ص ۸۲.

۲. نحل، آیه ۹۰.

۳. سبحانی، جعفر، العقیده الاسلامیة علی ضوء مدرسة اهل البيت (علیهم‌السلام)، قم، مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام)،

اول، ۱۴۱۹ق، ص ۹۸ و ۹۹.

(جعفری) در این کتاب آورده است و به خوبی بدان پرداخته و ابهام‌ها و چالش‌های بحث عدالت را برای خوانندگان بر طرف ساخته است.

ضمن تشکر از نویسنده محترم و دست اندرکاران مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی جهت تدوین و نشر این اثر ارزشمند، پژوهشگران توانمند را دعوت می‌کنم تا بحث عدالت را جدی گرفته و تحقیقات بیشتری در تبیین ساحت‌های عدالت فردی و اجتماعی و حقوقی، سیاسی، اقتصادی، اخلاقی و غیره به جامعه اسلامی و جهانی عرضه کنند.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

عبدالحسین خسروپناه

رئیس مؤسسه حکمت و فلسفه ایران

اول محرم الحرام ۱۳۳۴ مصادف با ۲۶ آبان ۱۳۹۱